

“Декамерона” на здобуття Шевченківської премії наступного року. Це означало, либонь, що в залі Будинку письменників уже остаточно запанувала ейфорія. Ні, Лукаш і його переклад на правду заслужили на таку відзнаку, але одне – що того вечора взагалі вперше прозвучала думка про необхідність відзначати вершинні здобутки перекладацького мистецтва, а друге – хто ж із присутніх не знав, чим наразі були державні премії, кого й за що ними увінчували? В унісон прозвучала й думка якогось чоловіка (представившись, додав, що він інженер) надати М. Лукашеві науковий ступінь доктора філологічних наук “*honoris causa*”. Що й казати, гарні були пропозиції, і, знову ж, вони так логічно впливали з усього, що говорилося того вечора. А проте чомусь так і не став Лукаш ані Шевченківським лауреатом, ані доктором “*honoris causa*”. Як шкода!..

А спогад про той вечір був мені своєрідним оберегом у наступні гірші часи: коли навіть зелені ідеалісти мусили втямити, що відлига скінчилася, наче й не починалася, коли вже здавалося, що навколо сама лише “випалена земля”, я згадувала ту атмосферу, тих промовців і героя тієї імпрези – спогад зігривав, наснажував, давав надію. Адже одні з них мали за плечима ті клятві “університети”, для інших то ще було попереду, а проте всі воліли бути собою, працювати і сподіватися. Бо так найкраще, в усі часи.

Отримано 11.09.2009 р.

м. Київ ■

Галина Карпінчук, Марія Корнійчук

“ЯВИТИ СХОВАНЕ І МОВИТЬ НЕСКАЗАННЕ”

Ця стаття присвячена огляду виставки “Явити Сховане і мовить Несказанне” до 90-річчя від дня народження видатного перекладача, лексикографа, письменника Миколи Лукаша, яка експонувалася з 19 грудня 2009 року і впродовж січня нового – 2010 року в Музеї книги і друкарства України.

Ключові слова: перекладач, видання, літературознавство, документи, експонати.

Halyna Karpinchuk, Maria Korniychuk. “To reveal the hidden and to express the ineffable”

This article is devoted to the exhibition “To Reveal the Hidden and to Express the Ineffable” which was organised in the Museum of books and book-printing of Ukraine from 19.12.2009 through 31.01.2010 on the occasion of the 90th anniversary of Mykola Lukash, a prominent Ukrainian translator, lexicographer and writer.

Key words: translator, edition, literary studies, documents, museum piece.

Творчий доробок Миколи Лукаша-перекладача вражає: йому належать переклади з 18 мов понад тисячі прозових і поетичних творів більше сотні авторів. Григорій Кочур сказав про свого побратима: “Такі, як Лукаш, народжуються, мабуть, раз на кілька століть...”.

На виставці були репрезентовані видання творів у перекладі М. Лукаша із фондів Музею книги і друкарства України; архівні матеріали, видання, періодика, надані Інститутом літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Літературним музеєм Григорія Кочура, Державною історичною бібліотекою України; окремі матеріали передали Голова Комісії із творчої спадщини М. Лукаша Леонід Череватенко та дослідник життя і творчості перекладача Борис Черняков.

Тринадцять унікальних знімків фотожурналіста “Літературної України” Ігора Яїцького зберегли для нас образ світлої людини і творця, життя якої минуло в умовах радянської тоталітарної системи, де не було місця яскравим особистостям і талантам.

Створити своєрідну атмосферу виставки допомогли ролевецькі рушники (з фондів Музею українського народного декоративного мистецтва). Микола Лукаш народився та виріс у Кролевеці, у його родині також займалися ткацтвом, тому ці червоно-білі обереги невіддільні від його життя.

Завдяки Миколі Лукашу українською мовою сьогодні читаємо вершинні здобутки світової літератури – Й. В. Гете, Г. Флобера, Боккаччо, М. Сервантеса, Г. Аполлінера, П. Верлена, П. Валері, Р. Бернса, Г. Лорки...

На виставці були представлені п'ять видань різних років Лукашевого перекладу роману Г. Флобера "Мадам Боварі" (найперше вийшло 1955 року). Експонувалося також рідкісне на сьогодні видання "Діти французьких докерів" (Дитвидав, 1958), автор Андре Стіль. Саме перекладом твору цього французького письменника "Перший удар" дебютував М. Лукаш у 1953 році як перекладач. З-поміж інших перекладів із французької мови – збірки творів Гійома Аполлінера (1984) та Поля Верлена (1968). (Остання – із дарчим написом М. Лукаша Л. Череватенкові).

Значну частину перекладацького доробку М. Лукаша склали твори німецьких авторів. У 1955 році з'явився його найповніший переклад "Фауста" Й. Гете, над яким він почав працювати ще у шкільні роки, експонувалися перевидання цього твору (1981; 2003). Статті-листи Лукаша до видавництва "Дніпро" (авторизований машинопис із правками) "Про змішування західноєвропейських реалій з польськими та про тінь Франца-Йосифа", "Хто такі були двораки?" і "Про зниження стилю та про скривдженого Мефістофеля" були відповіддю на "внутрішню" рецензію В.Коптілова на третє видання "Фауста". "Лукашеві можна шити які завгодно гріхи, але цього – незнання рідної мови – мабуть-таки, не варто. Коли ж я її не знаю, то мені лишається бодай гірка втіха, що я поділяю це незнання з Франком, Кримським та Грінченком", – читаємо в одній із них.

Крім Гете, із німецької Лукаш перекладав твори Ф. Шіллера (1967; 1968) та Г. Гейне (1956). У виданні творів Гейне, що вийшло у видавництві "Молодь" 1974 р., імені перекладача вже не згадано – настали часи, коли М. Лукаша виключили зі Спілки письменників і відлучили від літератури.

До видання українською "Дон Кіхота" М. де Сервантеса 1955 року М. Лукаш зробив переклади віршів Ескріби, Л. Аріостро, С. Аквілано (прозову частину тексту підготували Є. Кротевич та Є. Козаченко). Кажуть, Микола Олексійович любив повторювати поетичні рядки Павла Грабовського: "Праця єдина з неволі нас вирве". Свідченням його невтомної перекладацької праці став товстий великоформатний загальний зошит, оздоблений рівним мереживом рядків дрібного виразного почерку, майже без виправлень. Тут збережений рукописний варіант перекладу першої частини роману "Дон Кіхот" (уже по смерті М. Лукаша закінчив переклад Анатоль Перепада). Перше видання "Дон Кіхота" вийшло у видавництві "Дніпро" (1995), а через десять років його перевидано.

Визначним явищем літературного життя України став вихід збірки поезій Гарсія Лорки (1969) у перекладі Миколи Лукаша. Українською мовою ці поезії зазвучали із вкрапленням гуцульського діалекту – так передано настроєвість творів андалузського майстра. Новаторські принципи художнього перекладу Лукаша були тоді засуджені офіційним літературознавством.

Миколу Лукаша, як колись і Тараса Шевченка, надзвичайно приваблювала патріотична й вільнолюбна поезія Роберта Бернса, переклади творів цього славнозвісного шотландця виходили окремими збірками в 1959 і 1965 рр. З англійської Лукаш також переклав трагедію В. Шекспіра "Троїл і Крессіда" (1986), твори для дітей "Аліса в країні Задзеркалля" та "Аліса в країні див" Л. Керрола (у перекладі М. Лукаша – поезії).

Першим Лукашевим перекладом з італійської мови була книжка для дітей “Малим і старим про Італію й Рим” Дж. Родарі (“Молодь”, 1956). А через вісім років справжньою сенсацією стало видання “Декамерона” Дж. Боккаччо в його перекладі (1964). Це був перший повний переклад новел XIV століття українською з оригіналу. Художником-оформлювачем цього видання був визначний майстер книжкової графіки Ісаак Хотінок. Але книжка не мала ілюстрацій. І тому, готуючи твір до перевидання, М. Лукаш запропонував зробити їх художникові Г. Малакову. Однак його роботи художня рада забракувала за надмірну відвертість і передала замовлення О. Данченку. З його ілюстраціями й вийшов “Декамерон” у 1968 році. Створені Г. Малаковим ілюстрації з’явилися тільки в перевиданнях “Декамерона” 1985 р. (“Дніпро”) та 2000 р. (“Січ”). (До речі, у фондовій колекції Музею зберігається художнє оформлення та ілюстрації окремих робіт усіх трьох авторів).

“Маємо підстави говорити ще про один справжній подвиг митця... В перекладі Миколи Лукаша вийшла українською “Трагедія людини” Імре Мадача – один із найпохальніших творів угорської літератури”, – писав у рецензії на переклад Валерій Шевчук. У наступному, 1968 році за цю працю Миколу Лукаша було висунуто на здобуття звання лауреата Шевченківської премії. Двічі за життя і третій раз посмертно його висували на цю найпрестижнішу в Україні премію, але він так і не став її лауреатом. Незадовго до смерті (1988) Микола Олексійович одержав премію імені Максима Рильського за кращий художній переклад.

Окремо на виставці представлено збірки перекладів М. Лукаша з російської – творів М. Горького, К. Бальмонта, А. Белого, О. Блока, З. Гіппіус, М. Ісаковського, А. Майкова, В. Маяковського, Д. Мережковського, О. Пушкіна, С. Кирсанова, В. Іванова, Ф. Сологуба, О. Фета; з ідишу – поезії Х. Вайнермана, Д. Гофштейна, І. Фефера та з латини – твори К. Горація, Дж. Мільтона.

Своєрідним доповненням до виставки були антології, збірки поезій різних років, до яких увійшли переклади М. Лукаша зі слов’янських мов. Це твори Є. Пелина, Х. Смирненського, А. Міцкевича, П. Матеева, І. Моїка, П. Безруча, І. Волькера, Ю. Тувіма, Б. Чопича, В. Филиповича.

Наприкінці життя М. Лукаш вивчав і японську мову. Його переклади з цієї мови увійшли до колективної антології “Від Боккаччо до Аполінера” (“Дніпро”, 1990). Це поезії середньовічних авторів Мацуо Басьо, Гонсуї, Кікаку, Коматі, Кьороку, Нарікіра, Садакі та ін.

Частину матеріалів для виставки надав Літературний музей Григорія Кочура, нещодавно відкритий в Ірпені. Серед них оригінальний автограф листа Лукаша до Кочура, написаний з Ялти 6 березня 1964 р.; машинопис листа до Голови Верховної Ради УРСР П. Г. Тичини про викладання української мови в навчальних закладах та відновлення українських закладів культури, датований 1959 р. (лист, крім М. О. Лукаша, підписали А. М. Голуб та В. Ф. Лобко). Це одне зі свідчень того, що Микола Лукаш усе життя перебував в опозиції до влади та її чиновників, постійно виступав проти утисків української мови й культури, проти русифікаторської політики.

На виставці експонувались окремі польські, німецькі, угорські часописи, на сторінках яких написи, позначки, підкреслення, зроблені рукою М. Лукаша. Вони також із фондів музею Кочура, бо коли М. Лукаш переїздив до нового помешкання на вулицю Суворова, частину свого скарбу залишив на зберігання в родині Кочурів.

Ще за життя славетного перекладача з’явилися поодинокі, не забруднені безпідставними звинуваченнями дослідження про нього – публікації Г. Кочура, А. Перепаді, К. Шахової, І. Лозинського, І. Кошелівця. Сьогодні

серед знавців Лукашевих творів Б. Черняков, Л. Череватенко, В. Савчин, М. Новикова. Перші паростки вивчення творчої спадщини славетного перекладача виплевав його земляк, професор Борис Іванович Черняков, автор фундаментальної праці “Микола Лукаш. Бібліографічний покажчик. 1953-2005” (Критика, 2007), де корпус джерел складає понад чотири з половиною тисячі позицій. Також завдяки йому нещодавно у вінницькому видавництві “Нова книга” побачила світ збірка “Микола Лукаш. Моцарт українського перекладу” (2009).

У 2003 році науковці Інституту мовознавства О. Скопненко й Тетяна Цимбалюк підготували та видали “Фразеологію перекладів Миколи Лукаша: Словник-довідник” (“Довіра”); у ньому вміщено 6 000 фразеологізмів, які використовував перекладач, це понад половина від загальної кількості слів, які подає найповніший “Фразеологічний словник української мови” за 1993 р.! Частина фразеологізмів у ньому – авторські новотвори.

Напередодні відзначення 90-річчя у видавництві “Києво-Могилянська Академія” було презентовано перший том книжки спогадів “Наш Лукаш”, (упорядник Л. Череватенко).

Ще потребує вивчення й оприлюднення поетична спадщина Миколи Лукаша, його рецензії та літературознавчі статті: на виставці подано лише невелику їх частину, що на сьогодні зберігається у Відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАНУ. Це, зокрема, рецензії на збірник перекладів “Сучасні німецькі оповідання” (1953), підрядний переклад казок М. Пінчевського (1956), “Енциклопедію думки” С. Добровольського (1966), фейлетон “Фауста обидили” (1981).

З оригінальної творчої спадщини Миколи Лукаша на сьогодні надруковано лише невелику добірку його поетичних творів у часописі “Київ” за 2003 р.; у тому ж році побачила світ частина “шпигачок” (підготував до друку Л. Череватенко (“Ярославів Вал”)).

“Мені сказали, що я зайвий...”, “Прекрасний цей світ тим, що інших нема: вільна моя добровільна тюрма”, “Коли якась душа німа, то значить – вже її нема”, “Дуже важко в сірій масі не згубиться сіромасі” – це про себе і своє оточення, а поміж ними: “Читаю світ – ніяк не начитаюсь”, “Дати кров небуттю, голос – німоті”, “Явити Сховане і мовить Несказане” – про високе й вічне, непідвладне забуттю й часові – красу й багатогранність українського Слова, самодостатність і рівноправність якого у світовій цивілізації та культурі все своє життя утверджував Микола Лукаш.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дзюба І. Більший за самого себе // Сучасність. – 1995. – № 7-8.
2. Зінчук С. Трагедія генія та людини // Київ. – 1999. – № 11-12.
3. Коцюбинська М. Книга споминів. – Харків, 2006.
4. Лукаш М. Від “Боккаччо до Аполлінера”. Серія “Майстри поетичного перекладу” – К., 1990.
5. Лукаш М. Шпигачки. – К., 2003.
6. Перепадя А. Моя Лукашіана // Сучасність. – 1993. – № 1.
7. Слабоштицький М. Людина не з нашого часу – до 75-річчя Миколи Лукаша // Вітчизна – 1999. – № 11-12.
8. Стріха М. Микола Лукаш – відомий і невідомий // Записки НТШ – Т. ССХХІХ. – Львів, 1995.
9. Фразеологія перекладів Миколи Лукаша: Словник-довідник. – К., 2003.
10. Череватенко Л. А нам твоє життя – понад усі поеми... // Всесвіт. – 1998. – № 3.
11. Черняков Б. Доля і недоля Миколи Лукаша. – К., 2004.
12. Черняков Б. Сучасники про Миколу Лукаша: Дайджест прижиттєвих публікацій. – К., 2005.
13. Черняков Б. Біобібліографічний покажчик. – К., 2007.
14. Шевчук В. Подвиг шукача скарбів // Вітчизна. – 1968. – № 2.

Отримано 12.01.2010 р.

м. Київ